

Viktoras Koževnikas, gimęs 1926 m. balandžio 20 d. Žagarės mieste, darbininkų šeimoje, sovietams antrą kartą okupavus Lietuvą, užmezgė ryšius su partizanais. Nuo 1946 metų rudens buvo Sakalų žvalgybos ir ryšio būrio narys. Seredžiaus miestelyje ir Belvederio pienininkystės technikume, kuriame tuo metu mokėsi, platino "Laisvės varpą", rašė straipsnius, rinko aukas. 1948 m. sausio mėnesį, čekistams užpuolus Vaidoto rinktinės štabą, buvo susekti ir žvalgybos ryšiai. Pirmasis buvo suimtas M.Klusas, po to ir kiti būrio nariai. 1948 m. balandžio 4 d. suimtas ir Viktoras. Iš Seredžiaus naktį į nuomojamą butą atvažiavo milicininkai ir vietiniai stribai, kurie padarę kratą liepė rengtis. Minėjo, kad veš į Seredžių. Milicijoje klausinėjo nedaug, nes jau žinojo, kad brolis Aleksandras yra miške. Netrukus surinko apie 10 žmonių ir išvežė į Kauno saugumą.

Saugume visus suvarė į koridorių ir paliko visai dienai saugomus stribo su automatu. Naktį pradėjo šaukti po vieną ir vedė tardyti. Tardė

trys civiliai, kurie kalbėjo lietuviškai. Vieną iš jų kaliniai buvo praminę Muravjovu, turbūt dėl jo žiaurumo. Tardymas buvo baisus: rovė plaukus, plėšė su oda, visa galva apsipylė krauju. Klausė, kur yra tėvas ir brolis. Jaunuolis tylėjo, nors žinojo, kad brolis yra Žvelgaičio būrio partizanas, slapyvardžiu Barzda. Mušė per sprandą taip, kad po to kelias dienas negalėjo galvos pasukti.

Po tardymo nuvedė į rūšį ir įgrūdė į kamerą. Kameroje buvo daugiau kaip 20 žmonių. Patalpa buvo mažutė, todėl gulėti buvo galima tik ant vieno šono. Iš Seredžiaus buvo tik vienas kalinys – Stasys Lipskis. Vandens nusiprausti neduodavo, baltinių niekas nekeisdavo, todėl visą kūną apniko votys. Žaizdas patepdavo tik jodu. Skaudėjo taip, kad buvo neįmanoma nei atsigulti, nei prisiliesti.

# Taip buvo

Šiauliuose vyko tremtinių ir rezistencijos dalyvių anketavimas, kuriame dalyvavo studentai, mokytojai bei savanoriai, - tai buvo nepamiršdami susitikimai su daug iškentėjusiais, daug patyrusiais, bet nepraradusiais gyvenimo džiaugsmo žmonėmis

## Nuosprendis

Po mėnesio naktį vėl iškvietė tardyti. Dabar tardė rusas, kuriam vertėjavo vienas iš vietinių saugumiečių. Vėl klausinėjo apie pagrindinę organizaciją, kur yra tėvas, padarė akistatą su M.Klusu ir J.Geležausku. Vėliau kuriam laikui vėl uždarė toje pačioje kameroje. Ten kelioms savaitėms iš karcerio buvo atkeltas poetas A.Miškinis. Jis kėlė visų nuotaiką, pasakojo anekdotus, skaitė psalmes, daug kalbėjo. Vėliau dar buvo apie dešimt tardymų, bet daugiau taip nedaužė kaip pirmą kartą. Kalėjime pavyko gauti vieną siuntinį, kurį atnešė mama, pasivadinsi šeimininkės pavarde.

Po pusantro mėnesio išvežė į kalėjimą Mickevičiaus gatvėje. Ten išlaikė tris savaites, kol surinko etapą ir išvežė į Lukiškes. 1948 m. rugpjūčio 28 d. išsikvietė į kambarį ir perskaitė nuosprendį. Ypa-

tingo pasitarimo nutarimu pagal Rusijos BK 58-II staipsnį nuteistas 10 m. griežto režimo lagerio ir 5 m. tremties. Po nuosprendžio Viktoras nepasirašė, nors tardytojai to primygtinai reikalavo.

## Etapu – į Rytus

Surinkus etapą, į Stolypinio vagonus sukišo po 11 žmonių ir išvežė į Rytus. Vagone sutiko pažįstamą kunigą, kurio sesuo Buišienė mokytojavo Žagarėje.

Maskvoje persodino į gyvulinius vagonus ir vėl vežė tolyn. Traukinį kelis kartus stabdė ir tikrino, ar neruošiamas pabėgimas. Sargybiniai su šunimis apstodavo vagono duris o vienas baisiai keikdamasis skaičiuodavo, varydavo visus iš vieno vagono galo į kitą ir vis suduodavo plaktuku į nugarą. Jei skaičiuodamas suklysdavo, pradėdavo iš naujo. Sargybinis daugiau keikdavosi negu

skaičiuodavo.

Vagone nebuvo gultų, todėl vežamieji miegojo ant grindų, pasiklodami ir užsiklodami kas ką turėjo. Maitino sūdyta žuvimi, trupučiu košės, gerti duodavo kibirą vandens visai dienai. Kaliniai buvo draugiški, todėl dėl vandens nesutarimų nekildavo.

Kitas sustojimas – Potma. Ten vienus išlaipino, kitus nuvežė tolyn. Važiuojant apie 20-30 kilometrų abipus kelio matėsi vien lageriai. Į vieną iš jų atvežė ir likusius kalinius. Lageris buvo didžiulis, stovėjo ir vyrų, ir moterų barakai. Moterys siuvo bušlatus, pirštines, vyrai prižiūrėjo siuvimo mašinas, dirbo sandėliuose, miške. Viktoras pateko į miško kirtėjų būrį. Medžiai nebuvo stori, todėl dirbti nebuvo sunku. Čia sutiko latvių katalikų kunigą, su kuriuo susidraugavo. Abu iš plonų šakelių darė rožinius, kunigas juos pašventindavo ir per Stasį Lapinską perdudavo į moterų siuvyklą.

Miške dirbo visą šviesų paros laiką. Maisto norma buvo 800 gramų duonos, samtis sriubos ir šaukštas košės.

(B.d.)

# Taip buvo

**Pabaiga.**  
**Pradžia Nr. 50**

Jaunesni padarydavo daugiau, todėl ir košės gaudavo gausiau. Sunkiausia buvo žiemą, kada iš miško grįždavo šlapi, o prie krosnelės reikėdavo išsidžiovinti visus drabužius.

## Dar tolyn

1949 metų vasarą sudarė etapą iš 20 vagonų ir nuvežė dar toliau į rytus. Sustojo Irkutske. Išsyk visus nusiuntė į pirtį, o drabužiai pateko į "prožarkę". Tikrinimo metu Viktoro palte rado mažytį peiliuką, klausinėjo, kaip jis ten atsidūrė, tačiau vyriškis išsigynė, kad nieko nežino. Tuo viskas ir baigėsi, tačiau peiliuko nebeatgavo.

Kelionė tęsėsi toliau. Susodino į vagonus ir nuvežė iki Vanino uosto, prie Ramiojo vandenyno. Vėl vyko tie patys patikrinimai ir skaičiavimai, vėl girdėjosi grubūs keiksmas. Dabar visus sugrūdo į laivo triumus kartu su kriminaliniais nusikaltėliais ir Ochotsko jūra nuplukdė į šiaurę, į Magadaną. Plaukimas jūra labai išvargino, daugelis susirgo jūros liga.

Išlaipinę iš laivo, pėsčius nuvarė į lagerį. Vėl reikėjo kurį laiką praleisti karantine. Būdavo, atveža vandens, eini atsigerti, o vagys paskutinius daiktus pavagia.

Po dviejų savaitių sunkvežimiu po 10 žmonių išvežė į oro uostą. Iš ten lėktuvu AN-2 nuskraidino į San Čano rajoną. Iš ten vėl sunkvežimiu vežė apie 50 kilometrų į Lazo lagerį.

## Pasaulio galas

Čia užsibuvo ilgiau – nei daug, nei mažai – 6 metus, gražiausią savo jaunystės laiką. Pateko į šachtininkų kalėjimą. Aplink kalnai, nėra medžių, matyti tik plikos kalnų viršūnės. Kalnų pašlaitėse kur ne kur augo keružės pušys, nuo žemės iškilusios vos apie metrą, nedideli krūmeliai. Čia ir buvo pasaulio galas. Šachtose buvo kasamas kasteritas. Visus aprenė kalinio rūbais. Apgyvendino barakuose, netoli šachtų, iki kurių buvo apie 700 metrų. Teritorija buvo aptverta 3 m aukščio tvora. Į šachtas, kurių gylis iki 1 kilometro, leisdavosi keltu. Teko dirbti įvairiuose gyliuose. Į darbą lydėjo ginkluoti sargybiniai: du kolonos priekyje, du iš paskos, vedini šunimis. Kiekvieną kartą perspėdavo, kad jeigu kas nors bandytų bėgti, šautų be įspėjimo. Sprogdintojai buvo laisvi žmonės, o kaliniai išsprogdintą uolieną kastuvais turėjo krauti į vagonėlius, kad anglį kelatas iškeltų į paviršių. Sunkiausia būdavo pakelti nuvirtusį nuo bėgių vagonėlį. Jau pirmą darbo dieną dėl patyrimo stokos teko kęsti skausmą. Leisdamasis į šachtą Viktoras neužkabino kablo, o šis prakirto lūpą.

Po kurio laiko paskyrė prie statybos darbų. Čia susitiko lietuvius Joną Jucių, Praną Paplauską, Viktorą Vizgaitį. Buvo ir siuvėjas iš Radviliškio, kurį vėliau nušovė sargybiniai.

## Kalinio gyvenimas

Po 3 metų Viktoras pateko į už 3 kilometrų esančią šlapią šachtą, kurioje buvo bandoma atnaujinti darbus. Gylis nebuvo didelis – apie 300 metrų. Čia dirbo tvirtintoju. Rankoje kaltas, pats apsirengęs guminiu kombinezonu, apsiavęs guminiais batais. Ant galvos visą dieną liejasi vanduo. Prie kepurės pritvirtinta lemputė. Kadangi Viktoras buvo aukšto ūgio vyras, kelnės jam buvo per trumpos, todėl batai buvo nuolat pilni šalto vandens. Žiemą sunkiausia būdavo pareiti iki lagerio. Nuo kalnų pūsdavo stiprus gūsingas vėjas, todėl kaliniai, kol įveikdavo tris kilometrus iki barako, pavirsdavo į varveklis.

Kartą ėmė tvinti šachtą, o ten dirbo žmonės. Visi puolė laiptais į viršų. Vanduo ėmė lietis čiurkšlėmis. Kažkas norėjo užsukti vandens pompą, kuri pastoviai tiekdamo vandenį, bet nesusėjo. Pasijuto dujų kvapas. Link pompos nuėjo vienas ukrainietis, bet negrižo, vėliau dar keli, bet ir jie nebepasirodė. Viktorui pasisekė laimingai pasiekti paviršių. Paskui įjungė ventiliaciją ir į šachtą vėl buvo galima įeiti. Kol remontavo šlapiąją šachtą, visus išvežė į mišką kirsti medžių.

Naujas lageris buvo už 30 kilometrų. Reikėjo dirbti net 52 laipsnių šaltyje. Po 3 mėnesių dar vieną latvį ir vieną estą vėl grąžino į šlapią šachtą. Buvo išpompuotas vanduo ir pastatytas naujas keltas, kurį tada nuplovė vanduo. Vanduo čia buvo geltonas. Kitiems kaliniams baltinių niekas nekeisdavo, tik iškaitindavo, o dirbusiems po žeme juos pakeisdavo į tokius pat geltonus, bet kitus. Reikėdavo 12 valandų nuolat šąlant drėgmėje dirbti. Kartu su kaliniais dirbo ir laisvas darbininkas Antonas Treščilovas, kuris iš zonos išnešdavo ir išsiųsdavo namiškiams laiškus. Tokiu būdu buvo pranešta namiškiams, kad Viktoras pateko į Magadaną. Mama buvo siuntinį pasiuntusi į Potmą, bet atsakymo negavo. Ką galėjo pagalvoti motina tris metus negaudama atsakymo iš sūnaus?..

Dirbdamas šachtose Viktoras susirgo. Buvo operuotas apendiksas. Paguldė į kitą baraką, išoperavo. Sirgo apie dvi savaites, po to gavo lengvesnį darbą. Teko dirbti net duonos pjaustykloje. Iš pradžių labai trūko duonos, o jau 1955 metais duonos būdavo padėta ant stalų ir kaliniai galėdavo valgyti kiek nori.

## Tremtyje

1955 10 01 baigėsi kalinio gyvenimas. Su sargyba tremtiniai buvo palydėti iki San Čano, kur laukė pirkliai. Viktoras turėjo tik tuščią medinį lagaminėlį, kurį padarė draugai. Sutiko dirbti tarybiniame ūkyje, apie kurį neturėjo jokio supratimo. Į sunkvežimį susėdo apie 10 žmonių ir išvažiavo į tremtį. Susumansko rajonas buvo apie 300 kilometrų nuo lagerio. Žmogus paprašė nuvežti savo pažįstamam kalinį. Komendantas, kuriam buvo perduoti kailiniai, pasigailėjo ir parašė nukreipimą į Čkalovo aukso kasyklas. Aukso kasyklos visai kitokios negu kasterito. Aukšas slūgso horizontaliai. Žiemą kasa gruntą, šiltu metu gruntas permalamas ir išplaunamas auksas. Apgyvendino barake, kur po daug metų vėl išvydo lovą. Gyventi papuolė su lenku. Maistą reikėjo pirkti pačiam, tik labai buvo ką. Duona, cukrus, šaldyta elniena – tai ir visos prekės. Pavasarį Viktoras buvo pasiųstas į traktorininkų kursus, kuriuos baigęs pradėjo dirbti buldozerininku.

Žiemą kaimą gaubdavo migla, temperatūra nukrisdavo iki 30 laipsnių. Dirbo vieni vyrai ir tik pora moterų. Čia dirbo ir bausmes atlikę rusai, ukrainiečiai, kurie nenorėjo važiuoti namo, nes ten laukė dar didesnis vargas ir mažesnis atlyginimas. Pramogų nebuvo. Vasarą eidavo grybauti, uogauti, rinko kedro riešutus.

## Laisvė

Po kurio laiko Viktorą pasiuntė su traktoriaus dirbti miške. Kažkas pasakė, kad yra raštas, jog jis paleidžiamas į laisvę. Vaikinas pirmu pasitaikiusiu pienovežiu parlėkė į kaimą ir – tiesiai pas komendantą. Raštas ten jau gulėjo apie mėnesį, tačiau Viktorą išsiuntė į mišką, kad ilgiau nesužinotų. Tuoj turėjo prasideėti žiema ir išplaukti paskutinis laivas. Komendantas privertė nupirkti bilietą į lėktuvą, nes manė, kad dėl blogo oro negalės išskristi. Teko laukti apie savaitę, kol pagerėjo oras ir buvo galima išskristi į Chabarovską. Tada per Maskvą ir Kaliningradą traukiniu grįžo į Lietuvą. Lietuvoje nuvyko pas močiutę į Žagarę, susirado mamą, kuri gyveno Latvijoje, Duobelės rajone. Ten buvo priregistruotas ir gavo pasą.

Nelaimės draugas J.Jucius pasakojo, kad Lazo lageris buvo uždarytas po Stalino mirties. Visi grįžo į savo gimtąsias vietas, o vietinių gyventojų ten nebuvo.

Lietuvoje Viktoras apsigyveno gerokai vėliau. Dabar gyvena Šiauliuose, užauginti trys vaikai, džiaugiasi penkiais vaikaičiais. Buvęs politinis kalinys, tremtinys visiems linki, kad niekam netektų jo jaunystės dalia. Šiandien yra guvus, nusiteikęs optimistiškai, domisi politika, visuomeniniu šalies gyvenimu, dalyvauja tremtinių bendrijos gyvenime.

**Prisiminimus užrašė**  
**S.STAŠKUVIENĖ**

**Šiauliai**